

MARTA KOMOROWSKA-PUDŁO*

SZCZECIN

MAŁŻEŃSTWO – JEGO JAKOŚĆ I TRWAŁOŚĆ
U WYZNAWCÓW RELIGII MONOTEISTYCZNYCH.
ZAŁOŻENIA DOKTRYNALNE A RZECZYWISTOŚĆ EMPIRYCZNA

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TiCz.2017.023>

WSTĘP

Wyznawanie określonej religii i podejmowanie praktyk z nią związanych bądź odrzucenie wartości związanych z Bogiem i Kościołem jest bezpośrednio powiązane z postawami wobec różnorodnych zjawisk życia społecznego, w tym życia małżeńskiego. Z wielu badań wynika, że różnice w zaangażowaniu religijnym wpływają, często w dużym stopniu, na zróżnicowanie poglądów oraz związanych z nimi zachowań w zakresie przedmiotu niniejszego artykułu: wartości związanych z małżeństwem – jego tworzeniem, jakością i trwałością. W pierwszej części artykułu przedstawiono podstawowe założenia doktrynalne trzech religii monoteistycznych: chrześcijaństwa, judaizmu i islamu w odniesieniu do instytucji małżeństwa – jego tworzenia i rozwiązywania. Ze względu na

* Marta Komorowska-Pudło, dr nauk humanistycznych w zakresie psychologii (specjalność: psychologia małżeństwa i rodziny), mgr pedagogiki, pracuje na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Szczecińskiego (mkomorowska1@wp.pl).

zróznicowanie badanych kwestii w poszczególnych konfesjach chrześcijańskich, problematyka małżeństwa zostanie przedstawiona odrębnie dla katolicyzmu, prawosławia i protestantyzmu. W drugiej części artykułu zaprezentowano wybrane badania empiryczne przeprowadzone wśród wyznawców analizowanych religii lub konfesji. Omówiono problematykę małżeństwa – jego jakości i trwałości – oraz postaw społecznych wobec tej instytucji w kontekście różnej religijności badanych osób.

1. INSTYTUCJA MAŁŻEŃSTWA – ZAŁOŻENIA DOKTRYNALNE RELIGII MONOTEISTYCZNYCH

Wszystkie religie monoteistyczne zakładają realizowanie przez małżonków podobnych podstawowych celów i zadań. Są to między innymi: miłość, wspólnotowość, współżycie płciowe, prokreacja, rodzicielstwo, wzajemna pomocniczość i wsparcie¹. Od miłości małżeńskiej wymaga się głównie wyłączności, zaufania, odpowiedzialności, otwartości, empatii, zaangażowania, bliskości, wzajemnej zależności, szacunku, troski o dobro i szczęście partnera, zrozumienia i akceptacji, lojalności, bezinteresowności, dążenia do harmonii, jedności, głębokiej łączności psychicznej, emocjonalnej i duchowej², a w religiach chrześcijańskich dodatkowo – wierności i nierozzerwalności³. W odniesieniu do relacji między małżonkami

¹ M. Gębka, *Małżeństwo jako wspólnota i instytucja w nauce Kościoła katolickiego*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 15 (2003), s. 18; *Katechizm Kościoła Katolickiego (KKK)*, Poznań 1994, nr 372, 1603, 1604, 1643, 1652; Jan Paweł II, *Familiaris Consortio, Adhortacja Apostolska. O zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym (FC)*, Rzym 1981, nr 12, 13, 14, 18, 19.

² Zob. F. Adamski, *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Kraków 2002, s. 110; P. Jaskóła, *Problem małżeństwa w relacjach ewangelicko-rzymskokatolickich*, Opole 2013, s. 52, 58, 64; Z. Lew-Starowicz, *Encyklopedia erotyki*, Warszawa 2004, s. 135; W. Tarish, *Rodzina w Koranie*, w: *Rodzina w wielkich religiach świata*, red. J. Kijas, Kraków 1999, s. 102–103; A. M. Piwko, *Małżeństwo w islamie*, „Nurt SVD” 2 (2009), s. 117–119; J. J. Pawlik, *Małżeństwo w islamie*, w: *Małżeństwo w świetle dialogu kultur*, red. W. Nowak, M. Tunkiewicz, Olsztyn 2009, s. 206; B. A. Lemu, F. Heeren, *Woman in Islam*, Kano 2003, s. 15–18.

³ Papieska Rada ds. Rodziny, *Ludzka płciowość: prawda i znaczenie*, Łomianki 1996, s. 11, 19; Paweł VI, *Encyklika Humane Vitae. O zasadach moralnych w dziedzinie*

poszczególne religie stawiają podobne wymagania, natomiast ujawniające się różnice pomiędzy poszczególnymi religiami i konfesjami dotyczą form zawierania i rozwiązywania małżeństw.

1.1. JAKOŚĆ I TRWAŁOŚĆ MAŁŻEŃSTWA CHRZEŚCJAŃSKIEGO

1.1.1. MAŁŻEŃSTWO W KATOLICYZMIE

Małżeństwo w katolicyzmie ma charakter sakramentu i przymierza (umowy, opartej na nieodwołalnej osobistej zgodzie kobiety i mężczyzny na jego zawarcie), jest instytucją stworzoną przez Boga⁴. Zawarcie sakramentalnego małżeństwa ma charakter instytucjonalizującej go, publicznej ceremonii zaślubin, podczas której ochrzczeni kobieta i mężczyzna wypowiadają wobec Kościoła swoją zgodę na zawarcie wspólnego związku, przez co udzielają sobie nawzajem sakramentu małżeństwa. Kapłan błogosławi ten związek i staje się, wraz ze wspólnotą wiernych, świadkiem jego zawarcia⁵. Związek małżeński cechuje wolny wybór współmałżonka, nierozzerwalność i monogamia.

Kościół katolicki nie udziela rozwodów⁶, natomiast w wyjątkowych sytuacjach, gdy istnieją przeszkody kwestionujące ważność małżeństwa, może je uznać za nieważne⁷. Do przeszkód tych należą: wcześniejsze otrzymanie święceń kapłańskich lub złożenie ślubów wieczystych, pokrewieństwo w linii prostej oraz w linii bocznej do czwartego pokolenia, wiek mężczyzny niższy niż szesnaście lat, a kobiety niższy niż czternaście lat, związanie węzłem poprzedniego małżeństwa, zawarcie małżeństwa przez osobę ochrzczoną w Kościele katolickim z osobą nieochrzczoną, zabójstwo

przekazywania życia ludzkiego (HV), Watykan 1968, nr 8, 9; J. Szkodoń, *Katolicka wizja małżeństwa i rodziny*, w: *Rodzina w wielkich religiach świata*, red. J. Kijas, Kraków 1999, s. 59–60; K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 2001, s. 69–125.

⁴ KKK, nr 1639–1640.

⁵ M. Gębka, dz. cyt., s. 20–25; J. Szkodoń, dz. cyt., s. 60; *Kodeks Prawa Kanonicznego (KPK)*, Poznań 1983, kan. 1057.

⁶ Jan Paweł II, *FC*, nr 83, 84; KKK, nr 1650, 1664, 2382–2386, 2400; KPK, kan. 1141.

⁷ J. Baniak, *Zmiany w etosie małżeńsko-rodzinnym katolików miasta Kalisza w świetle badań empirycznych z lat 1982–1992*, „Problemy Rodziny” 7/8 (1994), s. 37.

dokonane na obecnym małżonku, by zawrzeć małżeństwo następne, niezdolność płciowa (impotencja), choroba umysłowa, brak rozeznania lub niezdolność dotycząca ważnych praw i obowiązków małżeńskich, zawarcie związku pod przymusem⁸. Katolicyzm uznaje instytucję separacji⁹.

1.1.2. MAŁŻEŃSTWO W PRAWOSŁAWIU

Prawosławie wysoko wartościuje małżeństwo i płynącą z niego radość małżonków¹⁰. „Jedność małżonków tworzy obraz samego Boga, a celem małżeństwa jest osiągnięcie pełni bytu w Bogu”¹¹. W religii tej uznaje się, że małżeństwo było sakramentem ustanowionym jeszcze w Raju, przed upadkiem Adama i Ewy. Jako sakrament jest tajemnicą Kościoła, jest stanem łaski obejmującym dwoje małżonków, miejscem osiągania i realizowania miłości. Poprzez małżeństwo oboje są powołani do świętości w miłości¹². Zawieranie małżeństwa ma głównie wymiar cywilny i przyjmuje charakter kontraktu. Struktura uroczystości zawierania małżeństwa jest dwuczłonowa: zaręczyny dokonywane tuż przed wejściem procesyjnym do cerkwi (zawarcie tzw. kontraktu małżeńskiego) i ukoronowanie (zawarcie małżeństwa sakramentalnego)¹³. Prawosławie dopuszcza możliwość zwierania małżeństw przez kapłanów, przy czym stan biskupi lub zakonny wymaga celibatu duchownych¹⁴. Kapłan powinien ożenić się jeszcze przed święceniami¹⁵.

⁸ KPK, kan. 1078–1107.

⁹ KKK, nr 2383; KPK, kan. 1151–1155.

¹⁰ Z. Lew-Starowicz, dz. cyt., s. 133.

¹¹ Tamże, s. 134.

¹² F. Adamski, dz. cyt., s. 108–109; J. Krawiecki, I. Kozankewicz, *Sakrament małżeństwa kapłana w tradycji Kościoła wschodniego*, w: *Małżeństwo w świetle dialogu kultur*, red. W. Nowak, M. Tunkiewicz, Olsztyn 2009, s. 192.

¹³ G. Minczew, *Małżeństwo prawosławne*, w: *Rodzina w wielkich religiach świata*, red. J. Kijas, Kraków 1999, s. 85–86.

¹⁴ Z. Lew-Starowicz, dz. cyt., 132; N. Kizenko, *Feminized patriarchy? Orthodoxy and gender in post-Soviet Russia*, „Signs” 3 (2013), s. 596.

¹⁵ J. Krawiecki, J. Kozankewicz, dz. cyt., s. 193; N. Kizenko, dz. cyt., s. 596.

W prawosławiu rozwód jest uznawany za prywatną sprawę partnerów, wymaga jednak obopólnej ich zgody¹⁶. Powody, które w sposób szczególny uprawniają do rozwodu, to zdrada małżeńska, oddalenie jednego z małżonków z powodu spisku przeciw państwu, usiłowanie zabójstwa współmałżonka, aborcja dokonana przez kobietę bez zgody męża, choroba umysłowa lub zaraźliwa jednego ze współmałżonków, porzucenie, długotrwała nieobecność, kara więzienia za czyn zniesławiający, zmiana wyznania po ślubie¹⁷. Po ewentualnym rozwiązaniu małżeństwa wierni mają prawo do małżeństw powtórnych. Tłumaczy się to słabością ludzi i wyrozumiałością wobec nich, a także szansą do zawarcia drugiego małżeństwa. Zawarcie powtórnego małżeństwa jest traktowane jako pokuta za błędy poprzednio nieudanego małżeństwa, a nie jako fakt radości. Można zawrzeć jeszcze trzecie małżeństwo, gdyby drugie okazało się nieudane. Czwartego małżeństwa zawrzeć już nie można¹⁸.

1.1.3. MAŁŻEŃSTWO W PROTESTANTYZMIE

W protestantyzmie uważa się, że małżeństwo nie zostało ustanowione przez Jezusa jako sakrament¹⁹. Jest jednak bardzo cenione i traktowane jako naturalny związek kobiety i mężczyzny zaplanowany przez Boga w dziele stworzenia²⁰. Mimo świeckiego charakteru małżeństwa, w protestantyzmie nowożeńcy zawierają je zwykle w kościele

¹⁶ Z. Lew-Starowicz, dz. cyt., s. 132.

¹⁷ Jeremiasz Abp, *Rodzina w świetle nauczania Kościoła prawosławnego*, w: *Rodzina w wielkich religiach świata*, red. J. Kijas, Kraków 1999, s. 72; F. Adamski, dz. cyt., s. 111.

¹⁸ Jeremiasz Abp, dz. cyt., s. 71; F. Adamski, dz. cyt., s. 111–112; Z. Lew-Starowicz, dz. cyt., s. 134; M. Klöcker, M. Tworuschka, U. Tworuschka, *Etyka wielkich religii. Mały słownik*, Warszawa 2009, s. 31.

¹⁹ F. Adamski, dz. cyt., 124; M. Golec, *Pozycja kobiety w Kościele luteranckim – religijne determinanty sposobu postrzegania płci*, w: *Kobiety i religie*, red. K. Leszczyńska, A. Kościńska, Kraków 2006, s. 70; P. Kopiec, *Instytucja małżeństwa a sakramentologia luterancka*, „Roczniki Teologiczne” 2 (2008), s. 182; P. Jaskóła, dz. cyt., s. 48.

²⁰ E. Mikler, *Rola i miejsce rodziny w tradycji protestanckiej*, w: *Rodzina w wielkich religiach świata*, red. J. Kijas (red.), Kraków 1999, s. 92; F. Adamski, dz. cyt., s. 124; M. Golec, dz. cyt., s. 72; P. Jaskóła, dz. cyt., s. 51.

podczas uroczystej ceremonii, w trakcie której ich związek staje się pobłogosławiony²¹.

W protestantyzmie małżeństwo zawierane jest w świetle prawa i może być, w uzasadnionych przypadkach, prawnie rozwiązane²². Uzasadnieniem rozvodu są: zdrada, choroba, niezadowolenie seksualne, impotencja seksualna, zmiana wyznania, złe traktowanie siebie przez współmałżonków, opuszczenie przez współmałżonka. Powtórne małżeństwa są akceptowane²³.

1.2. MAŁŻEŃSTWO W JUDAIZMIE

Małżeństwo ma w judaizmie znaczenie priorytetowe²⁴. „W kontekście społecznym i indywidualnym na małżeństwie opiera się niemalże wszystko: status społeczny i ekonomiczny, samorealizacja, satysfakcja seksualna i kontrola nad seksualnością, a także ciągłość biologiczna”²⁵. Najczęściej ma ono charakter aranżowany²⁶. W religii tej obowiązek zawarcia małżeństwa jest nakładany jedynie na mężczyzn, gdyż zakłada się, że kobieta tak pragnie tego związku, iż nie trzeba na niej w żaden sposób wymuszać zamążpójścia²⁷. W prawach judaizmu dozwolona jest poligamia, jednakże zwyczajowo małżeństwa żydowskie są monogamiczne²⁸. W dążeniu do małżeństwa i w wyborze współmałżonki aktywny ma być mężczyzna. Ona pozostaje bierną, a on bierze ją za żonę w jeden z trzech sposobów: poprzez pieniądze, poprzez dokument prawny lub

²¹ F. Adamski, dz. cyt., s. 126; P. Jaskóła, dz. cyt., s. 55–56.

²² M. Golec, dz. cyt., s. 70; P. Jaskóła, dz. cyt., s. 59–62.

²³ F. Adamski, dz. cyt., s. 127; Z. Lew-Starowicz, dz. cyt., s. 135; P. Jaskóła, dz. cyt., s. 59–62, 98.

²⁴ De D. La Maisonneuve, *Judaizm*, Dialog, Warszawa 2010, s. 90.

²⁵ A. Szwed, *Ta, która spogląda na króla. Rola kobiety w tradycyjnym judaizmie*, w: *Kobiety i religie*, red. K. Leszczyńska, A. Kościańska, Kraków 2006, s. 15.

²⁶ P. Piekarski, *Między Benares a Jerozolimą. Kilka uwag o podobieństwach pomiędzy hinduizmem a judaizmem*, „Estetyka i Krytyka” 23 (2011), s. 255.

²⁷ M. Friedman, *Tradycja rodzinna w judaizmie*, w: *Rodzina w wielkich religiach świata*, red. J. Kijas (red.), Kraków 1999, s. 48, 54.

²⁸ M. Friedman, dz. cyt., s. 49; M. Klöcker i wsp., dz. cyt., s. 30.

poprzez akt seksualny²⁹. Relacje małżeńskie i rodzinne mają charakter patriarchalny³⁰.

Mimo że w judaizmie małżeństwo ma szczególnie wysoką rangę, nie jest ono sakramentem i można je rozwiązać. Stroną występującą o rozwód może być jednak tylko mężczyzna, który wręcza żonie dokument rozwodowy. Prawo daje kobietom pewne procedury chroniące je przed konsekwencjami rozwodu. Jest to zawarcie kontraktu ślubnego, w którym narzeczony określa zobowiązania finansowe na wypadek rozwodu lub śmierci. Dopuszczalne powody rozwodów to: brak życzliwości wobec żony, coś odrażającego, cudzołóstwo, popełnienie przez nią jakiegoś niewłaściwego czy nieestosownego czynu, zakochanie się przez męża w odpowiedniejszej od żony kobiecie, bezdzietność. W sytuacji, gdy kobieta chce rozwodu, sama nie może tego uczynić, ale ma prawo skorzystania ze złożenia wniosku do sądu, by tam skłoniono jej męża do rozwodu. Może to nastąpić w sytuacji różnych chorób lub defektów fizycznych męża nieakceptowanych przez żonę, w sytuacji niespełniania przez męża obowiązków małżeńskich, przy niedostosowaniu męża i żony³¹, przy skandalicznych zachowaniach męża lub chorobie uniemożliwiającej pożycie małżeńskie³². Jeśli kobieta zdecyduje się na odejście od męża bez prawomocnego wyroku sądu, może otrzymać status „zbuntowanej żony”, który stawia ją poza nawiasem społeczności i pozbawia legalności pochodzenia dzieciom zrodzonym z drugiego związku³³.

1.3. MAŁŻEŃSTWO W ISLAMIE

Zanim kobieta i mężczyzna zawrą małżeństwo, przechodzą wymagane w islamie w okresie przedmałżeńskim narzeczeństwo. Jest to czas trwający od uzyskania zgody na małżeństwo do momentu podpisania aktu

²⁹ A. Szwed, dz. cyt., s. 17.

³⁰ F. Adamski, dz. cyt., s. 128; Z. Lew-Starowicz, dz. cyt., s. 281.

³¹ A. Szwed, dz. cyt., s. 28.

³² M. Friedman, dz. cyt., 53.

³³ K. Stańczak-Wislicz, *Czy można pogodzić feminizm z praktyką religijną? Dylematy feministycznej teologii judaizmu*, w: *Kobiety i religie*, red. K. Leszczyńska, A. Kościańska, Kraków 2006, s. 251.

ślubu³⁴, a jego widocznym znakiem jest obrączka, wręczona kobiecie przez narzeczonego podczas oficjalnych zaręczyn, noszona przed ślubem na rękę prawej, a po ślubie na lewej³⁵. Małżeństwa są kojarzone przez rodziny, przy czym ojcowie mają obowiązek poinformowania przyszłego męża o ewentualnie istniejących fizycznych ułomnościach swoich córek. Wskazana jest równość majątkowa i religijna narzeczonych, a konieczne do wyrażenia zgody na ślub – wzajemne zaakceptowanie siebie przez narzeczonych oraz przez ich rodziny, szczególnie przez ich matki. Narzeczonych obowiązują konkretne reguły związane z zachowaniem się wobec siebie przed ślubem: mężczyzna może zobaczyć jedynie twarz i ręce kobiety, nie może jej dotykać, powinien obdarowywać ją prezentami i upominkami. Mogą oni prowadzić wspólne rozmowy, ale nie mogą pozostawać sami, ich spotkania muszą odbywać się w obecności rodziny. W jednych krajach nie mogą nigdzie razem wychodzić, a w innych dopuszczalne są wspólne spacery w miejscach publicznych³⁶.

Zawieranie małżeństwa ma charakter umowy-kontraktu. Jest uroczystym przyrzeczeniem, a nie sakramentem, dokonywanym przy świadkach i w obecności przedstawiciela władzy lokalnej, religijnego urzędnika muzułmańskiego – Imama. Kobieta i mężczyzna wyrażają wzajemną chęć dobrego współżycia jako małżonków, wzajemnego podporządkowania się, pomocy i opieki w każdej sytuacji ich wspólnego życia³⁷. Zawarcie małżeństwa wymaga wolnego wyboru partnerów, zgody obojga na jego zawarcie, złożenia przez mężczyznę okupu ojcu narzeczonej oraz wymaganego wieku, regulowanego w różny sposób w poszczególnych krajach. Islam dopuszcza poligamię (do czterech żon), choć najczęściej występują małżeństwa monogamiczne³⁸, negatywnie odnosi się do celibatu i konkubinatu, zachęcając usilnie do małżeństwa, nie uznaje małżeństw osób

³⁴ E. Baszak, *Kontakty między płciami w świecie muzułmańskim*, „Seksuologia Polska” 2 (2004), s. 72.

³⁵ A. M. Piwko, dz. cyt., s. 110.

³⁶ E. Baszak, *Kontakty...*, s. 72; A. M. Piwko, dz. cyt., s. 105; B. A. Lemu, F. Heeren, dz. cyt., s. 18–21.

³⁷ W. Tarish, dz. cyt., s. 102; F. Adamski, *Rodzina*, s. 83–84.

³⁸ W. Tarish, dz. cyt., s. 104; F. Adamski, dz. cyt., s. 84; J. Truskolaska, *Rodzina w Islamie*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2 (2007), s. 88; A. M. Piwko, dz. cyt., s. 105, 116; J. J. Pawlik, dz. cyt., s. 204; B. A. Lemu, F. Heeren, dz. cyt., s. 28–31.

spokrewnionych³⁹. Czasami jeszcze praktykowana jest forma małżeństwa czasowego⁴⁰.

Koran dopuszcza separacje i rozwody, choć ich nie pochwała. Polegają one zwykle na wypędzeniu żony przez męża, bez konieczności wskazania jej przyczyn tej decyzji. Przyczyny muszą być wskazane przedstawicielowi władzy lokalnej, który aprobeuje ten fakt. Kobieta unieważniając małżeństwo, zwykle kwestionuje fakt wyrażenia zgody w jej imieniu na jego zawarcie. Wówczas też oddawany jest okup, który mężczyzna dał rodzinie narzeczonej przed zawarciem rozwiązywanego małżeństwa⁴¹. Najczęściej wskazywane przez kobiety przyczyny rozwodów są następujące: choroba (obłąkanie) męża, niewywiązywanie się przez niego z obowiązków małżeńskich i życiowych, znaczący defekt utrudniający związek, działanie na szkodę rodziny, impotencja, niezdolność do współżycia seksualnego z innych powodów, nieutrzymywanie żony i niezapewnianie jej opieki oraz niechęć żony do męża⁴². Część muzułmańskich kobiet jest jedynie ustnie poinformowanych przez mężów o ich rozwodzie, bez jakiegokolwiek pisemnej formy prawnych dokumentów, co często wiąże się w praktyce z pozostawianiem przez nie bez środków do życia⁴³.

Islam jest obecnie religią wewnętrźnie zróżnicowaną⁴⁴. Ze względu na migrację oraz na obecność tej religii w różnych kulturach, muzułmanie różnią się w sprawach wiary i jej interpretacji, co powoduje odmienność zasad dotyczących funkcjonowania małżeństwa w różnych krajach⁴⁵. Od początku XX w. systematycznie unowocześniana jest interpretacja Koranu i tworzone są, w związku z tym, nowe zasady prawne, społeczne i moralne⁴⁶. Zmiany w tradycjach i normach religijnych islamu prowadzą do

³⁹ J. J. Pawlik, dz. cyt., s. 200, 202.

⁴⁰ Z. Lew-Starowicz, dz. cyt., s. 270.

⁴¹ F. Adamski, dz. cyt., s. 84; B. A. Lemu, F. Heeren, dz. cyt., s. 21–22.

⁴² W. Tarish, dz. cyt., s. 106–107; J. J. Pawlik, dz. cyt., s. 208–209.

⁴³ W.A. Domingo, *Marriage and divorce: Opportunities and challenges facing south African Muslim women with the recognition of Muslim personal law*, "Agenda Special Focus: Gender, Culture and Rights" 68 (2005), s. 72–73.

⁴⁴ J. Danecki, *Co łączy, a co dzieli. Jedność a różnorodność w świecie islamu*, w: (Złudne) obietnice wielokulturowości, red. J. Królikowska, Warszawa 2012, s. 203.

⁴⁵ J. J. Pawlik, dz. cyt., s. 199.

⁴⁶ J. J. Pawlik, dz. cyt., s. 199; F. Adamski, dz. cyt., s. 86–87; K. Pędziwiatr, *Religijny wymiar wolności i społecznego zaangażowania wśród młodych muzułmanek*

pojawiania się w wielu krajach muzułmańskich zjawisk powodujących coraz większe odchodzenie przez kobiety i mężczyzn od konserwatywnych założeń doktrynalnych. Należą do nich upowszechniające się: monogamia, zakaz poligamii, rezygnacja z aranżowanych małżeństw, negocjowanie z rodzicami wyboru współmałżonków, dobrowolność zawierania małżeństw, wyrównanie procedur rozwodowych dla mężczyzn i kobiet oraz praw do dzieci po rozwodzie, zawieranie przez kobiety związków małżeńskich bez zgody swojego męskiego opiekuna⁴⁷.

2. MAŁŻEŃSTWO – JEGO JAKOŚĆ I TRWAŁOŚĆ W MIĘDZYRELIGIJNYCH BADANIACH EMPIRYCZNYCH

Prowadzone systematycznie na świecie i w Polsce badania umożliwiają analizę zaangażowania religijnego wyznawców poszczególnych religii oraz stosowania się przez nich do założeń doktrynalnych tych religii i konfesji. Badania te umożliwiają jednocześnie określenie postaw społecznych wobec małżeństwa chrześcijańskiego, żydowskiego i islamskiego oraz jakości relacji kobiet i mężczyzn żyjących w tych związkach.

Z badań porównawczych dotyczących funkcjonowania małżeństw osób wyznających różne religie wynika, że konserwatywni wyznawcy religii monoteistycznych (protestantyzmu, prawosławia, judaizmu i islamu) w zdecydowanie większym stopniu niż inne grupy religijne i świeckie opowiadają się za małżeństwem monogamicznym⁴⁸. Wśród osób o więk-

w Belgii i Wielkiej Brytanii, w: *Kobiety i religie*, red. K. Leszczyńska, A. Kościańska, Kraków 2006, s. 315–334.

⁴⁷ F. Adamski, dz. cyt., s. 86; I. A. Ndiaye, *Kobieta w Islamie. Na przykładzie Senegalu jako nowoczesnego kraju muzułmańskiego*, „Forum Politologiczne” 4 (2006), s. 305–309; M. Stojkow, *Nisa’iyyah, czyli feminizm w krajach Lewantu*, w: *Kobiety i religie*, red. K. Leszczyńska, A. Kościańska, Kraków 2006, s. 293–306; J. Truskołaska, dz. cyt., s. 95–99; J. Brzezińska, *Islam i feminizm? – Ruch kobiet w Egipcie na rzecz równouprawnienia płci*, „Acta Universitatis Lodziensis, Folia Sociologica” 39 (2011), s. 131–145; M. Kołodziej, M. Skowronek, „Chusta jest moim, naszym kłamstwem”. Dwie twarze młodego pokolenia Islamskiej Republiki Iranu, „The Polish Journal of the Arts and Culture” 1 (2012), s. 197–209.

⁴⁸ J. Glass, L. E. Nath, *Religious conservatism and women’s market behavior following marriage and childbirth*, „Journal of Marriage and Family” 3 (2006), s. 613.

szym zaangażowaniu w praktykowanie protestantyzmu, katolicyzmu i judaizmu stwierdzono, w porównaniu do liberalnych protestantów i osób niewierzących, wcześniejszy wiek zawierania małżeństwa⁴⁹. Okazuje się jednocześnie, że wyznawcy judaizmu zawierają małżeństwo później niż katolicy, a ci – później niż konserwatywni protestanci⁵⁰.

Z przeprowadzonych wśród dorosłych katolików badań wynika, że im większe jest zaangażowanie religijnie młodych dorosłych, tym większe jest ich przekonanie, iż narzeczeństwo to niezbędny okres przed podjęciem ostatecznej decyzji o zawarciu własnego związku małżeńskiego⁵¹. Mimo mniejszej akceptacji tworzenia związków nieformalnych przez osoby zaangażowane religijnie, także w tej grupie znajdują się osoby tworzące takie relacje. Najrzadziej w kohabitację wchodziły katolicy, w porównaniu do konserwatywnych protestantów i wyznawców judaizmu⁵². Katolicy o niskiej religijności są bardziej otwarci na kohabitację, tak w zakresie jej akceptacji, jak i stosowania⁵³.

Większe zaangażowanie religijne katolików korelowało dodatnio z wyborem małżeństwa jako formy wspólnego życia z osobą płci odmiennej oraz z przekonaniem, że małżeństwo i rodzina nie są przeżytkiem,

⁴⁹ Np. X. H. Xu i wsp., za: A. Mahoney, *Religion in families, 1999–2009: A relational spirituality framework*, „Journal of Marriage and Family” 72 (2010), s. 811.

⁵⁰ E. L. Lehrer, *The role of religion in union formation: An economic perspective*, „Population Research and Policy Review” 2 (2004), s. 164, 173.

⁵¹ J. Baniak, *Miłość małżeńska w wyobrażeniach katolików polskich*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 21 (2007), s. 296–299; M. Komorowska-Pudło, *System wartości Schelerowskich a postawy dorosłych wobec wybranych aspektów relacji w heteroseksualnych związkach intymnych*, „Fides et Ratio” 1 (2014), s. 72.

⁵² E. L. Lehrer, dz. cyt., s. 177; S. M. Myers, *Religious homogeneity and marital quality: Historical and generational patterns, 1980–1997*, „Journal of Marriage and Family” 2 (2006), s. 299.

⁵³ E. Budzyńska, *Poziom religijności a modele małżeństwa i rodziny w społeczeństwie wielkomiejskim (na przykładzie Katowic)*, „Przegląd Religioznawczy” 2 (1999), s. 120; A. Majdzińska, W. Śmigieński, *Wpływ religijności na decyzje dotyczące planowania życia rodzinnego studentów Uniwersytetu Łódzkiego*, „Acta Universitatis Lodzensis Folia Oeconomica” 231 (2009), s. 106; M. Komorowska-Pudło, *Psychospołeczne uwarunkowania postaw młodzieży wobec seksualności*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015, s. 160–164; E. Thomson, U. Colella, za: K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2008, s. 151; L. Dyczewski, *Wyobrażenia młodzieży o małżeństwie i rodzinie*, Lublin 2009, s. 37, 52, 81, 102, 111.

a wręcz, że są najważniejszymi wartościami i celami życia człowieka, a jednocześnie źródłem wzbogacania jego osobowości. Osoby mniej lub w ogóle niezaangażowane religijnie częściej stwierdzały, że małżeństwo i rodzina to przeżytek lub utrata niezależności mężczyzn i kobiet albo też ryzyko „końca miłości”⁵⁴. Wśród respondentów katolickich, którzy planują swoje życie w związku małżeńskim, zdecydowana większość zamierza zawrzeć małżeństwo wyznaniowe⁵⁵.

Najbardziej szczęśliwymi okazały się małżeństwa, w których oboje byli katolikami, mniej szczęśliwymi małżeństwa osób wyznających religię judaistyczną, następnie małżeństwa protestantów, a najmniej te pary, w których oboje małżonków wyznawało inną religię⁵⁶. Przedstawiciele wszystkich trzech religii (chrześcijanie, Żydzi i muzułmanie) określali więc z Bogiem jako czynnik wiążący się silnie z wysoką jakością małżeństwa. Kobiety Żydówki postrzegały ten związek najsilniej. Ważną przesłanką dla funkcjonowania małżeństw okazały się doktryny zawarte w teologii poszczególnych religii, opisujące sposób życia i traktowania współmałżonka oraz poczucie odpowiedzialności przed Bogiem za własne czyny. Relacja z Bogiem wiązała się wśród badanych małżonków z takimi wartościami, jak: wierność, pokora, miłość, moralność, określone role płciowe, dobro wyższe oraz cele małżeństwa i rodziny⁵⁷.

Wśród zamieszkujących Emiraty Arabskie muzułmanów, częściej niż wśród chrześcijan, występowało aranżowanie małżeństw, prokreacja i jedność wśród oczekiwań od małżeństwa, z kolei wśród chrześcijan, częściej niż wśród muzułmanów, ujawniano autonomiczne wybory współmałżonków i miłość między małżonkami oraz wyższą jakość małżeństwa. Poczucie szczęścia było podobne wśród katolików i wśród muzułmanów⁵⁸. Ponieważ małżeństwa islamskie są aranżowane przez rodziny, nie ma

⁵⁴ M. Komorowska-Pudło, *System...*, s. 71.

⁵⁵ A. Majdzińska, W. Śmigielski, dz. cyt., s. 102; L. Dyczewski, dz. cyt., s. 37, 52, 81, 102, 111.

⁵⁶ S. M. Myers, dz. cyt., s. 299.

⁵⁷ M. A. Goodman, D. C. Dollahite, *How religious couples perceive the influence of God in their marriage*, "Review of Religious Research" 2 (2006), s. 146–148, 152.

⁵⁸ R. Lev-Wiesel, A. Al-Krenawi, *Attitude towards marriage and marital quality: A comparison among Israeli Arabs differentiated by religion*, "Family Relations" 1 (1999), s. 51, 54.

na początku relacji partnerów wzajemnej miłości. Ich zadaniem jest tak odnosić się do siebie, by ta miłość rozkwitła i by małżeństwo okazało się szczęśliwe i trwałe⁵⁹. Z badań wynika, że faktycznie trwałość takich małżeństw jest wyższa niż małżeństw zawieranych z miłości⁶⁰, choć nie zawsze są one bardziej satysfakcjonujące niż małżeństwa zawierane w wyniku autonomicznych wyborów⁶¹.

Wspólne doświadczenia religijne zwiększają spójność małżeństwa⁶², zaangażowanie, zależność i interakcję oraz zapewniają jednolite podejście do problemów małżeńskich⁶³. Z badań obejmujących wszystkie religie monoteistyczne wynika, że doświadczanie religijności wzmacnia małżeństwa wierzących praktykujących, wpływa na intymność małżonków, ich komunikację, zaangażowanie i radzenie sobie z kryzysami w związku⁶⁴. Wspólnotowość doświadczeń religijnych małżonków sprzyja też ich empatii, zwiększeniu odpowiedzialności za pojednanie i rozwiązywanie problemów, sprzyja też pracy nad relacjami małżonków na rzecz trwałości związku, wyrozumiałości, łagodzeniu gniewu i otwartej komunikacji⁶⁵. Ludzie bardziej religijni tolerują większe konflikty małżeńskie z powodu absolutnego zaangażowania w małżeństwo, ponadto konflikty w małżeństwie religijnym są rzadsze niż w niereligijnym⁶⁶. Modlitwa, duchowe przekonania na temat małżeństwa lub wspólnota duchowa (współwyznawcy, duchowni) pomagają małżonkom w sytuacjach konfliktowych

⁵⁹ E. Baszak, *Współżycie seksualne w kulturze islamu*, „Seksuologia Polska” 1 (2003), s. 36.

⁶⁰ F. Denny, za: R. Lev-Wiesel, A. Al-Krenawi, dz. cyt., s. 52.

⁶¹ H. Barakat, za: tamże, s. 54.

⁶² L. J. Waite, E. L. Lehrer, za: S. M. Myers, dz. cyt., s. 293.

⁶³ E. L. Lehrer, C. Chiswick, za: S. M. Myers, dz. cyt., s. 293; M. A. Goodman, D. C. Dollahite, dz. cyt., s. 141.

⁶⁴ W. R. Schumm, za: D. A. Abbott, M. Berry, W. H. Meredith, *Religious belief and practice: a potential asset in helping families*, „Family Relations” 4 (1990), s. 443–444; A. Booth, D. R. Johnson, A. Branaman, A. Sica, *Belief and behavior: Does religion matter in today's marriage?*, „Journal of Marriage and Family” 3 (1995), s. 661, 663.

⁶⁵ M. H. Butler i wsp., L. S. Greenberg, S. M. Johnson, V. T. Holeman, za: N. M. Lambert, D. C. Dollahite, *How religiosity helps couples prevent, resolve, and overcome marital conflict*, „Family Relations” 4 (2006), s. 447.

⁶⁶ K. T. Curtis, C. G. Ellison, za: A. Mahoney, dz. cyt., s. 814.

i w stosowaniu konstruktywnych sposobów ich rozwiązywania⁶⁷. Wiara i modlitwa zwiększa ich poczucie odpowiedzialności za siebie, zmniejsza ich emocje negatywne, ułatwia ocenę perspektywy sytuacji i prowadzi do konfrontacji oraz rozwiązywania problemów i konfliktów⁶⁸. Z badań amerykańskich wynika, że praktyki religijne (biblijne nauczanie, uczestnictwo w nabożeństwach, modlitwa) pomagały parom katolickim zarządzać ich gniewem podczas konfliktu małżeńskiego, zwiększały zaangażowanie w trwałość związku, wzmacniały gotowość do przebaczenia⁶⁹.

Z badań przeprowadzonych w Polsce wynika, że im wyższy był poziom religijności katolików, tym częściej wśród uwarunkowań trwałości małżeństwa wymieniali oni: wierność, miłość i szacunek. Osoby mniej zaangażowane religijnie wśród tych uwarunkowań wymieniały wzajemne zrozumienie i tolerancję oraz szacunek i wzajemne uznanie⁷⁰. Wyższy stopień zaangażowania religijnego małżonków katolickich, poparty praktykami religijnymi, koreluje z bardziej intensywną pracą nad stworzeniem przez nich szczęśliwego związku, przy czym lepszej jakości małżeństwa służy podobieństwo w zaangażowaniu religijnym obojga małżonków⁷¹. Również w parach narzeczeńskich o wysokiej religijności respondenci katoliccy lepiej oceniali wsparcie i zaangażowanie własne i partnera w związku i wskazywali na niższy poziom występującej w nim wzajemnej deprecjacji⁷². Osoby niezaangażowane religijnie częściej nastawiały się na ewentualną nietrwałość małżeństwa, wkładały mniej wysiłku w rozwijanie więzi małżeńskiej i rozwiązywanie powstających problemów⁷³. Większe zaangażowanie religijne katolików korelowało dodatnio z przejawianiem

⁶⁷ N. M. Lambert, D. C. Dollahite, tamże.

⁶⁸ A. Mahoney, dz. cyt., s. 815; N. M. Lambert, D. C. Dollahite, dz. cyt., s. 446–447.

⁶⁹ N. M. Lambert, D. C. Dollahite, dz. cyt., s. 439–440, 446–447.

⁷⁰ E. Budzyńska, dz. cyt., s. 123–124.

⁷¹ Z. Dąbrowska, *Rodzina w czasach szybkich przemian*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 13 (2001), s. 37–38; J. Rostowski, *Zarys psychologii małżeństwa*, Warszawa 1987, s. 102–104.

⁷² A. Suchodolska, T. Gosztyła, *Personalność relacji religijnej narzeczonych a jakość ich wzajemnej komunikacji interpersonalnej*, „Studia z Psychologii w KUL” 16 (2010), s. 33–34.

⁷³ M. Ryś, *Wpływ dzieciństwa na późniejsze życie w małżeństwie i rodzinie*, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1992, s. 71.

w ich małżeństwach wyższego poziomu intymności i samorealizacji oraz podobieństwa, a także bardziej dojrzałych postaw wobec miłości, małżeństwa, relacji między kobietami i mężczyznami w intymnym związku. Dorośli o wyższym poziomie religijności częściej stwierdzali, że dojrzała miłość szanuje wolność drugiej osoby i angażuje całego człowieka w budowanie „jedności” psychicznej, cielesnej i duchowej, częściej wyrażali przekonanie o trwałości uczuć do jednego partnera w monogamicznym związku, częściej uświadamiali sobie różnice płciowe w przeżywaniu i ujawnianiu uczuć wobec współmałżonka i sprzeciwiali się utożsamianiu pojęć seksu i miłości⁷⁴.⁷⁵

Wyższy poziom religijności obojga małżonków koreluje z ich poczuciem dobrobytu w zakresie zdrowia fizycznego i psychicznego oraz lepszą jakością życia. Wiąże się także z większą stabilizacją stosunków małżeńskich, większą satysfakcją w ich wzajemnych relacjach, z poczuciem szczęścia, wzajemnym zaangażowaniem w związek, z poczuciem harmonii, wspólnotowością celów, szacunkiem, jasnością ról, poczuciem wspólnego przeznaczenia i transcendencji⁷⁶.

Większa religijność sprzyja poprawie subiektywnej satysfakcji małżeńskiej, jednakże tylko w sytuacji, gdy małżonkowie są psychologicznie dobrze dostosowani. W sytuacji, gdy brak jest tego dostosowania w małżeństwach religijnych pogłębia się stres małżeński⁷⁷. Ci, którzy często uczestniczą w życiu religijnym o połowę rzadziej niż nieuczestniczący popełniają agresję fizyczną wobec partnerów intymnych⁷⁸, rzadziej są ofiarami agresji w relacjach partnerskich, konkubenckich i małżeńskich. Mimo to czasem zdarzają się sytuacje, w których konserwatywni żonaci

⁷⁴ M. Komorowska-Pudło, *System...*, s. 70.

⁷⁵ J. Baniak, *Miłość...*, s. 295–296.

⁷⁶ D. C. Dollahite, L. D. Marks, *A conceptual model of family and religious processes in highly religious families*, “Review of Religious Research” 4 (2009), s. 387; A. Mahoney, K. Pargament, N. Tarakeshwar, A. Swank, J. Wilson, M. Musick, za: E. Brown, T. L. Orbuch, J. A. Bauermeister, *Religiosity and marital stability among black American and white American couples*, „Family Relations” 57 (2008), s. 186; M. A. Goodman, D. C. Dollahite, *How religious couples*, s. 141; D. C. Dollahite, N. M. Lambert, D. T. Lichter, J. H. Carmalt, B. H. Fiese, T. J. Tomcho, L. Marks, za: A. Mahoney, dz. cyt., s. 814–815.

⁷⁷ M. L. Clements, S. M. Stanley, H. J. Markman, za: A. Mahoney, dz. cyt., s. 814.

⁷⁸ C. G. Ellison, K. L. Anderson, za: tamże, s. 815.

mężczyźni, posiadający bardziej liberalne żony, są bardziej skłonni do agresji wobec nich niż mężczyźni w związkach małżeńskich z kobietami o podobnych poglądach religijnych⁷⁹. Wysoka religijność wiąże się także z mniejszym prawdopodobieństwem niewierności małżonków⁸⁰.

Wśród małżeństw o wysokim poziomie religijności zdecydowanie rzadziej zdarzają się rozwody, szczególnie wśród par, które uczęszczają na nabożeństwa razem⁸¹. Większa integracja duchowej wspólnoty i związanej z nią religijności małżonków może zapobiec rozwodom. Istnieje o wiele większe ryzyko rozwodów w sytuacjach, gdy małżeństwo tworzą osoby o różnych poziomach zaangażowania religijnego, szczególnie, gdy kobieta jest bardziej konserwatywna niż mężczyzna i gdy tworzą je pary miesza-
ne religijnie⁸². Pary wspólnie praktykujące własną religijność są ze sobą bardziej solidarne, mają podobne poczucie sensu i spójności, wyrażają podobne poglądy, wartości rodzinne i wkładają większe zaangażowanie w rozwiązywanie konfliktów, by przetrwać małżeńskie kryzysy i pozostać w małżeństwie⁸³. Przykładem są badania wskazujące, że homogeniczne religijnie, żyjące w Holandii małżeństwa protestanckie, katolickie i żydowskie są trwalsze niż małżeństwa protestantów liberalnych nieuczestniczących w życiu kościoła. Naukowcy holenderscy stwierdzają, że wśród homogenicznych religijnie małżeństw najwyższe ryzyko rozwodów występuje wśród wyznawców judaizmu (najbardziej liberalnych wśród wyznawców

⁷⁹ C. G. Ellison, J. P. Bartkowski, K. L. Anderson, za: A. Mahoney, dz. cyt., s. 815.

⁸⁰ D. C. Atkins, D. E. Kessel, *Religiousness and infidelity: attendance, but not faith and prayer, predict marital fidelity*, "Journal of Marriage and Family" 70 (2008), s. 407.

⁸¹ V. Call, T. Heaton, za: E. Brown i wsp., *Religiosity*, s. 187; S. M. Myers, dz. cyt., s. 292; M. D. R. Evans, J. Kelley, *Traditional life styles protect against parental divorce: Effects of religion, ethnicity, rurality and mother's employment in Australia in the 20th Century*, "International Journal of Sociology of the Family" 1 (2009), s. 10.

⁸² M. L. Vaaler i in., za: A. Mahoney, dz. cyt., s. 813–814; M. L. Vaaler, C. G. Ellison, D. A. Powers, *Religious influences on the risk of marital dissolution*, "Journal of Marriage and Family" 71 (2009), s. 917–920; G. S. Becker, E. Landes, R. Michael, E. Lehrer, C. Chiswick, za: W. Sander, *Catholicism and intermarriage in the United States*, "Journal of Marriage and Family" 4 (1993), s. 1038.

⁸³ V. Call i T. Heaton, K. I. Pargament za: E. Brown i wsp., dz. cyt., s. 186–188; G. H. Brody, Z. Stoneman, D. Flor, C. McCrary, *Religion's role in organizing family relationships: Family process in rural, two-parent African American families*, "Journal of Marriage and Family" 4 (1994), s. 878.

religii monoteistycznych), mniejsze wśród katolików, następnie konserwatywnych protestantów, a najmniejsze wśród wyznawców prawosławia, którzy preferują w tym względzie wartości najbardziej tradycyjne⁸⁴.

Mimo iż wyższy stopień zaangażowania religijnego Polaków katolików, poparty praktykami religijnymi, koreluje z większą otwartością na trwałość i nierozzerwalność małżeństwa, jedna trzecia do jednej drugiej wierzących praktykujących akceptuje rozwody⁸⁵. Wśród osób przekonanych o tym, że zaangażowanie religijne to ważny czynnik zabezpieczający przed rozwodem znalazło się najwięcej osób wierzących praktykujących regularnie. Wraz ze zmniejszaniem się zaangażowania w doświadczenia religijne spadało takie przekonanie respondentów⁸⁶.

ZAKOŃCZENIE

Celem powyższej analizy było porównanie doktrynalnych wymogów religii monoteistycznych dotyczących zakładania, jakości i rozwiązywania związków małżeńskich oraz określenie rzeczywistych doświadczeń w życiu małżonków, wyznawców tych religii.

Wymóg trwałości i nierozwiązywalności małżeństwa stawiany jest małżonkom jedynie w katolicyzmie. W pozostałych religiach, mimo że rozwiązywanie małżeństw nie jest szczególnie aprobowane, istnieje możliwość uzyskania rozwodu i zawarcia kolejnego małżeństwa. Małżeństwo podniesione jest do rangi sakramentu w katolicyzmie i w prawosławiu. Bezwzględny wymóg monogamii występuje jedynie w chrześcijaństwie, natomiast okazuje się, że mimo dopuszczalnej poligamii w judaizmie i w islamie, także ci wyznawcy bardziej preferują związki monogamiczne. W obu ostatnich religiach istnieje tradycja małżeństw aranżowanych, jed-

⁸⁴ M. Kalmijn, P. M. de Graaf, J. P. G. Janssen, *Intermarriage and the risk of divorce in the Netherlands: The effects of differences in religion and in nationality, 1974–94*, „Population Studies” 1 (2005), s. 77–81.

⁸⁵ E. Budzyńska, *Poziom religijności*, s. 120; R. Boguszewski, *(Nie)religijna moralność katolików w Polsce*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1 (2014), s. 134.

⁸⁶ H. Mrzygłód, A. Nowak, R. Thurow, *Modele życia rodzinnego w świadomości studentów*, Pedagogium, Wydawnictwo OR TWP, Szczecin 2010, s. 148; L. Dyczewski, *Wyobrażenia*, s. 123, 148.

nakże zmiany społeczno-kulturowe ostatnich dziesięcioleci wskazują, że upowszechnia się coraz bardziej zwyczaj wolnego wyboru współmałżonka tak, jak jest w religiach chrześcijańskich.

Wszystkie religie stawiają wysokie wymagania dla jakości życia małżonków, obejmujących ich wzajemne relacje. Z badań wynika, że wyznawcy wszystkich religii, podejmujący praktyczne doświadczenia religijne, tworzą małżeństwa cechujące się wyższym poziomem jakości i trwałości w porównaniu do osób niezaangażowanych religijnie. Życie zgodne z wymogami doktrynalnymi stanowi ważny fundament ich pracy nad budowaniem satysfakcjonujących relacji małżeńskich, przy czym ważne jest, by oboje wyznawali tę samą religię i razem przeżywali doświadczenia z nią związane.

Trudno jednoznacznie określić, czy wyznawanie określonej religii koreluje z lepszą czy gorszą jakością życia małżonków. Można natomiast stwierdzić, że tę jakość i związaną z nią trwałość związku małżeńskiego podnosi większe zaangażowanie religijne obojga, a także większy konserwatyzm dotyczący poglądów i zachowań związany z nakazami zawartymi w świętych księgach i nauczaniu poszczególnych religii i Kościołów. Literatura przedmiotu potwierdza, iż jakość i stabilność małżeństwa związana jest z dojrzałą religijnością małżonków⁸⁷. Jest to szczególnie ważne w obecnym czasie, w związku z narastającą liberalizacją, obejmującą zasady życia małżeńskiego, i – obserwowanym w badaniach – coraz większym rozdziwieniem pomiędzy założeniami doktrynalnymi każdej z religii, a ich egzekwowaniem przez kobiety i mężczyzn w tworzonych przez nich rzeczywistych związkach.

Streszczenie. W artykule przedstawiono wymagania doktrynalne religii monoteistycznych (chrześcijaństwo, judaizm, islam) związane z tworzeniem i rozwiązywaniem małżeństwa. Jest ono nierozwiązywalne tylko w katolicyzmie, a jest monogamiczne jedynie w chrześcijaństwie. W islamie i w judaizmie ma ono jeszcze często charakter aranżowany, a w religiach chrześcijańskich opiera się na wolnym wyborze współmałżonków. W artykule omówiono też wyniki różnych badań opisujących faktyczną realizację przez wyznawców założeń doktrynalnych poszczególnych religii. Okazało się, że im wyższy poziom religijności prezentowali respondenci, tym bardziej przestrzegali wymagań

⁸⁷ S. Bukalski, *Style przywiązaniowe nupturientów oraz inne czynniki psychologiczne jako predyktory jakości narzeczeństwa. Analiza empiryczna*, Szczecin 2013, s. 93–99.

stawianych im przez własne religie. Częściej budowali małżeństwa o wysokiej jakości, w większym stopniu dbali o ich trwałość, co skutkowało rzadszymi rozwodami. Im niższy poziom religijności cechował respondentów wszystkich religii, tym częściej odstępowali od norm i zasad związanych z funkcjonowaniem małżeństw.

Słowa kluczowe: religia; małżeństwo; jakość relacji małżonków; rozwód.

Abstract. The marriage – its quality and durability of the followers of monotheistic religions. The assumptions doctrinal and empirical reality. The article presents the doctrinal requirements of monotheistic religions (Christianity, Judaism, Islam) related to the creation and solving of marriage. It is unsolvable only in Catholicism, and it is monogamous only in Christianity. It is still often orchestrated in Islam and in Judaism, and religions is based on the free choice of spouses in the Christian. The results of various studies that describe the actual implementation by the followers of the various religions doctrinal assumptions were also discussed. They found that the higher the level of religiosity is presented respondents, the more they observe the requirements set by their own religions. They more often formed high quality marriage, care greater about their durability, resulting in less frequent divorces. The lower level of religiosity was characterized of respondents of all religions, the more often they departed from the norms and principles related to the functioning marriages.

Keywords: religion; marriage; quality of the relationship of spouses; divorce.

BIBLIOGRAFIA

- Abbott D. A., Berry M., Meredith W. H., *Religious belief and practice: A potential asset in helping families*, "Family Relations" 4 (1990), s. 443–448.
- Adamski F., *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Kraków 2002.
- Atkins D. C., Kessel D. E., *Religiousness and infidelity: Attendance, but not faith and prayer, predict marital fidelity*, "Journal of Marriage and Family" 70 (2008), s. 407–418.
- Baniak J., *Zmiany w etosie małżeńsko-rodzinnym katolików miasta Kalisza w świetle badań empirycznych z lat 1982–1992*, „Problemy Rodziny” 7/8 (1994), s. 35–40.
- Baniak J., *Miłość małżeńska w wyobrażeniach katolików polskich*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 21 (2007), s. 285–306.
- Baszak E., *Współżycie seksualne w kulturze islamu*, „Seksuologia Polska” 1 (2003), s. 35–38.
- Baszak E., *Kontakty między płciami w świecie muzułmańskim*, „Seksuologia Polska” 2 (2004), s. 71–74.
- Boguszewski R., *(Nie)religijna moralność katolików w Polsce*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1 (2014), s. 123–139.
- Booth A., Johnson D. R., Branaman A., Sica A., *Belief and behavior: Does religion matter in today's marriage?*, "Journal of Marriage and Family" 3 (1995), s. 661–671.

- Brody G. H., Stoneman Z., Flor D., McCrary C., *Religion's role in organizing family relationships: Family process in rural, two-parent African American families*, „Journal of Marriage and Family” 4 (1994), s. 878–888.
- Brown E., Orbuch T. L., Bauermeister J. A., *Religiosity and marital stability among black American and white American couples*, „Family Relations” 57 (2008), s. 186–197.
- Brzezińska J., *Islam i feminizm? – Ruch kobiet w Egipcie na rzecz równouprawnienia płci*, „Acta Universitatis Lodziensis, Folia Sociologica” 39 (2011), s. 129–148.
- Budzyńska E., *Poziom religijności a modele małżeństwa i rodziny w społeczeństwie wielkomiejskim (na przykładzie Katowic)*, „Przegląd Religioznawczy” 2 (1999), s. 117–134.
- Bukalski S., *Style przywiązaniowe nupturientów oraz inne czynniki psychologiczne jako predyktory jakości narzeczeństwa. Analiza empiryczna*, Szczecin 2013.
- Danecki J., *Co łączy, a co dzieli. Jedność a różnorodność w świecie islamu*, w: (Złudne) obietnice wielokulturowości, red. J. Królikowska, Warszawa 2012, s. 203–217.
- Dąbrowska Z., *Rodzina w czasach szybkich przemian*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 13 (2001), s. 29–43.
- Dollahite D. C., Marks L. D., *A conceptual model of family and religious processes in highly religious families*, „Review of Religious Research” 4 (2009), s. 373–391.
- Domingo W. A., *Marriage and divorce: Opportunities and challenges facing south African Muslim women with the recognition of Muslim personal law*, Agenda Special Focus: Gender, Culture and Rights 2005, s. 68–77.
- Dyczewski L., *Wyobrażenia młodzieży o małżeństwie i rodzinie*, Lublin 2009.
- Evans M. D. R., Kelley J., *Traditional life styles protect against parental divorce: Effects of religion, ethnicity, rurality and mother's employment in Australia in the 20 th Century*, „International Journal of Sociology of the Family” 1 (2009), s. 1–23.
- Friedman M., *Tradycja rodzinna w judaizmie*, w: Rodzina w wielkich religiach świata, red. J. Kijas, Kraków 1999, s. 45–58.
- Gębka M., *Małżeństwo jako wspólnota i instytucja w nauce kościoła katolickiego*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 15 (2003), s. 13–32.
- Glass J., Nath L. E., *Religious conservatism and women's market behavior following marriage and childbirth*, „Journal of Marriage and Family” 13 (2006), s. 611–629.
- Golec M., *Pozycja kobiety w Kościele luteranckim – religijne determinanty sposobu postrzegania płci*, w: Kobiety i religie, red. K. Leszczyńska, A. Kościńska, Kraków 2006, s. 67–84.
- Goodman M. A., Dollahite D. C., *How religious couples perceive the influence of God in their marriage*, „Review of Religious Research” 2 (2006), s. 141–155.
- Jan Paweł II, *Familiaris Consortio, Adhortacja Apostolska. O zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym*, Rzym 1981.
- Jaskółka P., *Problem małżeństwa w relacjach ewangelicko-rzymskokatolickich*, Opole, 2013.
- Jeremiasz Abp., *Rodzina w świetle nauczania Kościoła prawosławnego*, w: Rodzina w wielkich religiach świata, red. J. Kijas, Kraków 1999, s. 71–78.
- Kalmijn M., de Graaf P. M., Janssen J. P. G., *Intermarriage and the risk of divorce in the*

- Netherlands: *The effects of differences in religion and in nationality*, 1974–94, „Population Studies” 1 (2005), s. 71–85.
- Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994.
- Kizenko N., *Feminized patriarchy? Orthodoxy and gender in post-Soviet Russia*, „Signs” 3 (2013), s. 595–621.
- Klöcker M., Tworuschka M., Tworuschka U., *Etyka wielkich religii. Mały słownik*, Warszawa 2009.
- Kodeks Prawa Kanonicznego, Poznań 1983.
- Kołodziej M., Skowronek M., „Chusta jest moim, naszym kłamstwem”. Dwie twarze młodego pokolenia Islamskiej Republiki Iranu, „The Polish Journal of the Arts and Culture” 1 (2012), s. 195–210.
- Komorowska-Pudło M., *Psychospołeczne uwarunkowania postaw młodzieży wobec seksualności*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015.
- Komorowska-Pudło M., *System wartości Schelerowskich a postawy dorosłych wobec wybranych aspektów relacji w heteroseksualnych związkach intymnych*, „Fides et Ratio. Kwartalnik Narodowy” 1 (2014), s. 57–90.
- Kopiec P., *Instytucja małżeństwa a sakramentologia luterńska*, „Roczniki Teologiczne” 2 (2008), s. 173–187.
- Krawiecki J., Kozankewicz I., *Sakrament małżeństwa kapłana w tradycji Kościoła wschodniego*, w: *Małżeństwo w świetle dialogu kultur*, red. W. Nowak, M. Tunkiewicz, Olsztyn 2009, s. 191–197.
- La Maisonneuve D. de, *Judaizm*, Dialog, Warszawa 2010.
- Lambert N. M., Dollahite D. C., *How religiosity helps couples prevent, resolve, and overcome marital conflict*, „Family Relations” 4 (2006), s. 439–449.
- Lehrer E. L., *The role of religion in union formation: an economic perspective*, „Population Research and Policy Review” 2 (2004), s. 161–185.
- Lemu B. A., Heeren F., *Woman in Islam*, Kano, 2003.
- Lev-Wiesel R., Al-Krenawi A., *Attitude towards marriage and marital quality: A comparison among Israeli Arabs differentiated by religion*, „Family Relations” 1 (1999), s. 51–56.
- Lew-Starowicz Z., *Encyklopedia erotyki*, Warszawa 2004.
- Mahoney A., *Religion in families, 1999–2009: A relational spirituality framework*, „Journal of Marriage and Family” 72 (2010), s. 805–827.
- Majdzińska A., Śmigielski W., *Wpływ religijności na decyzje dotyczące planowania życia rodzinnego studentów Uniwersytetu Łódzkiego*, „Acta Universitatis Lodziensis Folia Oeconomica” 231 (2009), s. 93–112.
- Mariański J., *Tendencje rozwojowe w polskim katolicyzmie – diagnoza i prognoza*, „Teologia Praktyczna” 12 (2011), s. 7–24.
- Mikler E., *Rola i miejsce rodziny w tradycji protestanckiej*, w: *Rodzina w wielkich religiach świata*, red. J. Kijas, Kraków 1999, s. 91–98.
- Minczew G., *Małżeństwo prawosławne*, w: *Rodzina w wielkich religiach świata*, red. J. Kijas, Kraków 1999, s. 79–90.

- Mrzygłód H., Nowak A., Thurow R., *Modele życia rodzinnego w świadomości studentów*, Wydawnictwo OR TWP, Szczecin 2010.
- Myers S. M., *Religious homogamy and marital quality: Historical and generational patterns, 1980–1997*, "Journal of Marriage and Family" 2 (2006), s. 292–304.
- Ndiaye I. A., *Kobieta w islamie. Na przykładzie Senegalu jako nowoczesnego kraju muzułmańskiego*, „Forum Politologiczne” 4 (2006), s. 303–322.
- Papieska Rada ds. Rodziny, *Ludzka płciowość: prawda i znaczenie*, Łomianki, 1996.
- Paweł VI, *Encyklika „Humane vitae”. O zasadach moralnych w dziedzinie przekazywania życia ludzkiego*, Watykan 1968.
- Pawlik J. J., *Małżeństwo w islamie*, w: *Małżeństwo w świetle dialogu kultur*, red. W. Nowak, M. Tunkiewicz (red.), Olsztyn 2009, s. 199–210.
- Pędziwiatr K., *Religijny wymiar wolności i społecznego zaangażowania wśród młodych muzułmanek w Belgii i Wielkiej Brytanii*, w: *Kobiety i religie*, red. K. Leszczyńska, A. Kościańska, Kraków 2006, s. 315–336.
- Piekarski P., *Między Benares a Jerozolimą. Kilka uwag o podobieństwach pomiędzy hinduizmem a judaizmem*, „Estetyka i Krytyka” 23 (2011), s. 249–264.
- Piwko A.M., *Małżeństwo w islamie*, „Nurt SVD” 2 (2009), s. 101–130.
- Rostowski J., *Zarys psychologii małżeństwa*, Warszawa 1987.
- Rydz E., Zarzycka B., *Poziom religijności a poczucie spójności wewnętrznej w wieku młodzieńczym*, „Psychologia Rozwojowa” 4 (2008), s. 49–58.
- Ryś M., *Wpływ dzieciństwa na późniejsze życie w małżeństwie i rodzinie*, Warszawa 1992.
- Sander W., *Catholicism and intermarriage in the United States*, "Journal of Marriage and Family" 4 (1993), s. 1037–1041.
- Slany K., *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2008.
- Stańczak-Wislicz K., *Czy można pogodzić feminizm z praktyką religijną? Dylematy feministycznej teologii judaizmu*, w: *Kobiety i religie*, red. K. Leszczyńska, A. Kościańska, Kraków 2006, s. 247–262.
- Stojkow M., *Nisa'iyyah, czyli feminizm w krajach Lewantu*, w: *Kobiety i religie*, red. K. Leszczyńska, A. Kościańska, Kraków 2006, s. 293–314.
- Suchodolska A., Goszyła T., *Personalność relacji religijnej narzeczonych a jakość ich wzajemnej komunikacji interpersonalnej*, „Studia z Psychologii w KUL” 16 (2010), s. 23–40.
- Szkodoń J., *Katolicka wizja małżeństwa i rodziny*, w: *Rodzina w wielkich religiach świata*, red. J. Kijas, Kraków 1999, s. 59–70.
- Szwed A., *Ta, która spogląda na króla. Rola kobiety w tradycyjnym judaizmie*, w: *Kobiety i religie*, red. K. Leszczyńska, A. Kościańska, Kraków 2006, s. 15–32.
- Tarish W., *Rodzina w Koranie*, w: *Rodzina w wielkich religiach świata*, red. J. Kijas, Kraków 1999, s. 99–107.
- Truskołaska J., *Rodzina w islamie*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2 (2007), s. 77–99.
- Vaaler M. L., Ellison C. G., Powers D. A., *Religious influences on the risk of marital dissolution*, „Journal of Marriage and Family” 71 (2009), s. 917–934.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, Towarzystwo Naukowe KUL, 2001.

Zych Ł., *Kobieta w Kościele katolickim po Soborze Watykańskim II*, w: *Kobiety i religie*, red. K. Leszczyńska, A. Kościańska, Kraków 2006, s. 33–46.

